

Elementary Education Online, 2018; 17(2): pp. 562-579
İlköğretim Online, 2018; 17(2): s.562-579 . [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
doi 10.17051/ilkonline.2018.418903

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Demokrasi Algısı: Polonya-Türkiye Karşılaştırması

Democracy Perceptions of Prospective Primary School Teachers: Comparison Poland-Turkey

Ayça KARTAL, Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ayca.kartal.53@gmail.com

Yücel ÖKSÜZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yoksuz@omu.edu.tr

Melek BABA ÖZTÜRK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, melekbaba87@gmail.com

Elif GÜVEN DEMİR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, elifguven1@hotmail.com

Öz. Bu çalışmada iki farklı ülkedeki sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri karşılaştırılmıştır. Araştırma, 2013-2014 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Kazimierz Wielki Üniversitesi'nde öğrenim gören 36 sınıf öğretmeni adayı üzerinde yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemlerinden “olgubilim” deseninin tercih edildiği araştırmada veriler, zihin haritaları aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye ve Polonya'daki sınıf öğretmeni adaylarının demokrasi kavramı ilkelerine ilişkin görüşlerindeki en temel benzerliğin “özgürlük” kavramında olduğu; öğretmen adaylarının haritaları incelendiğinde her iki grubun da demokrasi unsurlarına ilişkin “vatandaş/insanlar” kavramını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Türkiye'deki öğretmen adaylarının demokrasi ilkelerinden “Eşitlik” ilkesini ön plana çıkarırken; Polonya'daki öğretmen adaylarının “Anayasa/Kurallar” ilkesini ön plana çıkardığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Demokrasi, öğretmen adayı, zihin haritaları, karşılaştırmalı eğitim, Türkiye, Polonya

Abstract. In this study, the views of the teacher candidates in the two countries were compared. The study was conducted on 36 prospective primary school teachers who were studying at the universities of Ondokuz Mayıs and Kazimierz Wielki during the spring term of 2013-2014 Academic Year. In the research which used “phenomenology” design, one of the qualitative research methods, the data was collected through mind maps. The results of the research showed that the most basic similarity in the views of prospective primary school teachers related to the principles of the concept of democracy was in the concept of “freedom” and when the maps of prospective teachers were examined, it was seen that both groups brought to the forefront the concept of “citizen/human” related to the components of democracy. While prospective teachers in Turkey brought to the forefront the principle of “Equality” which is a democracy principle, it was seen that prospective teachers in Poland brought to the forefront the principle of “Constitution/Rules”.

Keywords: Democracy, teacher candidates, mind maps, comparative education, Turkey, Poland

SUMMARY

Introduction

The continuation of the presence of democracy depends on the adaptation of the basic principles and understandings it is based on by all the units of the society. This will be possible only through a qualified and high quality democracy education. Democracy education is based on educating individuals who adopt democratic attitudes and behaviors, who can think independently, who can be honest to themselves and the people around, who are open minded and modest. At this point, it can be said that family and school are the most important institutions. Every research on developing the democracy understanding of prospective teachers and on helping them to adopt democracy as a way of life will contribute to developing and implementing teacher training programs (Sarı&Sadık, 2011, p. 69). It is estimated that analyzing studies on democracy perception which are conducted in different countries, gathering data on the perception of democracy in different countries and presenting these by comparing them with the perceptions and implementations in our country will make significant contributions to the course of action to be taken. With reference to all these, the questions of our research are as follows:

- 1- How are the mind maps of prospective primary school teachers in Poland shaped on the concept of “democracy”?
- 2- How are the mind maps of prospective primary school teachers in Turkey shaped on the concept of “democracy”?
- 3- What are the similarities on the mind maps of both student groups?
- 4- What are the differences on the mind maps of both student groups?

Method

This research which is conducted to determine perceptions of prospective primary school teachers on the concept of “democracy” is a phenomenological qualitative research.

Although democracy is an important concept which has a place in every field of life, studies have shown that it is an abstract concept difficult to understand (Sarı&Sadık, 2011). Thus, a phenomenological approach was preferred in the study and prospective primary school teachers’ perceptions about the concept of “democracy” were determined by using mind mapping technique.

The study was conducted with two different participant groups in 2013-2014 academic year. The first group consisted of prospective teachers studying at the Primary School Teaching department of the Education Faculty of Kazimierz Wielki University in Poland. The participants volunteered to participate in the study. There were a total of 18 students in this group, 16 females and 2 males. The second group consisted of prospective teachers studying at the Primary School Teaching department of the Education Faculty of Ondokuz Mayıs University in Turkey. There were a total of 18 students in this group, 15 females and 3 males. Within the scope of the research, senior students were included in both groups.

Results

The perceptions of Polish prospective teachers on the concept of “democracy” were grouped in three as “principles of democracy”, “elements of democracy” and “current democracy concepts”. The concepts addressed under the title of “general” were “origin (Ancient Greece), regime, history, capitalism and money”. Polish prospective teachers were found to assess their views on democracy mostly under the topics of principles and elements. This result may have resulted from the fact that Polish prospective teachers had higher levels of experience on democracy.

The perceptions of Turkish prospective teachers on the concept of “democracy” were classified with reference from the categories formed in Polish sample. The concepts addressed under the title of “principles of democracy” were “freedom, equality, election, justice, rights, vote, independence, constitution and pluralism” while the concepts addressed under the title of “elements of democracy” were “citizen, people, regime, nation, sovereignty, assembly, country and public”.

The prospective teachers in Turkey considered the concept of democracy equal with the concepts of freedom and equality (Sadık & Sarı, 2011; Güzel Yüce & Demir, 2011; Gömleksiz, Kan & Öner, 2012) and represented the concept of “freedom” with a dark color or black.

When the “democracy” mind maps of prospective teachers were analyzed in terms of “similarities”, it was found that the concepts of “freedom, election, right, justice and majority” were used in both groups. In addition, prospective teachers of both countries emphasized freedom in “thought, religious beliefs and education” in their drawings.

When the “democracy” mind maps of prospective teachers were analyzed in terms of “differences”, it can be said that there were significant differences between the definitions of both groups. An example to this is that while Polish prospective teachers based the origins of the concept of “democracy” to Ancient Greece and gave concrete examples, Turkish prospective teachers did not give any expressions in their mind maps as to the origins of the concept.

Polish prospective teachers included some concepts in their mind maps such as direct democracy and representative democracy which were not included by Turkish prospective teachers. This difference between prospective teachers can be caused by different practices of countries in terms of citizenship education.

On the other hand, it is quite interesting that Polish prospective teachers mentioned only European countries when asked about “democracy”. This may be because Polish prospective teachers do not have sufficient information about countries other than Poland and because Polish educational system is shaped with an understanding that has a positive discrimination to European peoples.

Discussion and Conclusion

From these results, the following recommendations can be made:

- 1- Awareness should be raised in families about the necessity of democracy education.
- 2- Democracy education in schools should be made more functional and while providing this functionality the society’s culture should be taken into consideration.
- 3- In democracy education, an understanding which attaches importance to practice rather than theory should be realized.
- 4- Similar studies can be conducted with students studying at different universities and programs. Studies can even be conducted in different countries.

GİRİŞ

Toplumların dünya üzerindeki varlıkları, çeşitli değerlerin toplumu oluşturan bireyler tarafından uygulanması ve yaşam biçimi haline getirmesiyle anlam kazanmıştır. Gelişen ve değişen dünyada yaşam biçimi haline getirilen uygulamalar aynı zamanda “çağdaş toplum” düşüncesini de oluşturmuştur. Çağdaş toplumun temelini ise “demokrasi” kavramıyla şekillendiği söylenebilir.

Demokrasi, eski Yunanca’da “halk” anlamına gelen “demos” ile “güç, yönetim, iktidar” anlamlarına gelen “kratos” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan bir kavramdır (Doğan, 2002). “Halkın yönetimi” anlamına gelen bu kavram, başlangıçta siyasi bir içeriğe sahip olsa da zamanla zenginleşerek siyasi anlamının ötesinde anlamlar kazanmıştır (Akın & Özdemir, 2009: 186). Demokrasi, sadece politik bir kavram değil içerisinde eşitlik, adalet, hak, özgürlük, paylaşım, sorumluluk, uzlaşma, saygı ve sevgi gibi birtakım değerleri de barındıran bir yaşama biçimi, yaşam felsefesidir (Sadık ve Sarı, 2012). Dewey’e göre (1916: 47) demokrasi; sınıf, ırk, milli sınırlar gibi engelleri ortadan kaldırarak bireylerin bir arada yaşamasına imkân veren bir yaşama şeklidir. Bu yaşama şekli, bireylerin davranışlarının dikkate alınmasını gerekli kılar.

Demokrasinin varlığını devam ettirebilmesi, dayandığı temel ilkelerin ve anlayışların toplumun bütün kademelerince benimsenmesine bağlıdır. Bu da ancak nitelikli ve kaliteli bir demokrasi eğitimiyle mümkün olacaktır. Demokrasi eğitimi, demokratik tutum ve davranışları benimseyen, bağımsız düşünebilen, kendisine ve çevresine karşı dürüst davranabilen, açık fikirli ve alçakgönüllü bireyler yetiştirmeyi esas almaktadır. Bu noktada en önemli kurumların aile ve okul olduğu söylenebilir. Aile, çocuklara demokrasi bilincinin kazandırıldığı ilk sosyal kurumdur. Bu kurum içerisindeki iletişim ve etkileşim, çocukların demokratik tutum ve davranışlar kazanmalarında etkin rol oynar. Sağlıklı bir aile ortamında anne babanın sergilediği davranışlar çocuk için rol model olmakta ve çocuğun davranışlarına yön vermektedir (Kontaş, 2009: 245). Bununla birlikte demokrasinin yerleşip kökleşmesi sadece aile ile değil çocuğun sosyal çevresini oluşturan birçok unsurun desteği ile sağlanacaktır (Karakütük, 2001). Söz konusu unsurlar içerisinde özellikle okul ortamı demokratik değerlerin yerleşmesi ve uygulanması açısından önemli bir yere sahiptir. Okul, demokrasinin yaşama geçirilmesi için fırsatlar yaratan, uygun öğrenme ortamlarıdır. Öğretmenler de bu ortamların oluşturulmasında önemli görevler üstlenen kişilerdir. Demokratik bilincin kazandırılıp yerleştirilmesinde rehber olan anne babalar, bu görevlerini okul ortamında öğretmenlere devretmektedir. Schnapper’a (1998) göre öğretmenler, ulusu kurtarma, şekillendirme ve güçlendirmeyle yükümlüdür (Ottekin Demirbolat, 1999). Dolayısıyla öğretmenlerin demokrasiye yönelik tutum ve algılarının, “gelecek nesillerin” şekillenmesinde önem arz ettiği düşünülmektedir. O halde öncelikle öğretmen yetiştiren kurumlardan başlayan bir demokrasi eğitiminin hayata geçirilmesi gerektiği söylenebilir (Sarı& Sadık, 2011: 69).

Yapılan araştırmalara bakıldığında öğretmen adaylarının demokrasiye yönelik tutum ve algılarında eksik ya da yetersiz birikimlerinin olduğu görülmektedir (Çankaya & Seçkin, 2004; Kılıç, 2010). Sarı ve Sadık (2011), yapmış oldukları çalışmada öğretmen adayları üniversitede aldıkları derslerde demokrasiyle ilgili hiçbir etkinlik yapılmadığını; öğrenci temsilcisi seçimlerine katılmadıklarını; öğrenci temsilcisi seçme sürecinin demokrasiye yönelik görüşlerini hiçbir şekilde etkilemediğini belirtmişlerdir. Topkaya ve Yavuz (2011), yaptıkları çalışmada Türkiye’deki İngilizce Öğretmen adaylarının öz yeterlilik algıları ve demokratik değerleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 249 öğretmen adayı ile yaptıkları çalışmada son sınıf öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin oldukça yüksek olduğu; demokratik değeri yüksek olan adayların aynı zamanda öz yeterlilik algılarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Khane ve Lieres (2011), yaptıkları kapsamlı çalışmada 7 farklı ülkeden eğitimcileri bir araya getirerek, demokratik eğitim ve eğitimin demokratikleşmesi konularında yaşanan zorlukları ve bunların aşılmasına yönelik fikirlerin dile getirilmesini sağlamışlardır. Çalışmada ayrıca demokratikleşme, vatandaşlık ve demokratik eğitime dönük programların, kursların ve öğretme metotlarının geliştirilmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yapmışlardır. Kisby ve Sloam (2011) yaptıkları çalışmada İngiltere’de demokratik eğitim ve vatandaşlık eğitimi üzerinde bir analiz yapmışlardır. Bu amaçla İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’daki demokratik

vatandaşlık eğitimi yaklaşımlarını karşılaştırmışlar ve dört ana başlık altında ortak bir program çerçevesinin oluşturulması gerektiğini savunmuşlardır ki bu başlıklar; siyasal okuryazarlık, yaşayarak öğrenme, uygun kurumsal yapılar ve arz ölçümleri. Başka bir çalışmada Gömleksiz, Kan ve Öner (2012), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokrasiye ilişkin görüşlerinin metaforlar yardımıyla almıştır ve öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin iyi ya da kötü bir fikirlerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Ritter (2013), öğretmen adaylarının çeşitlilik ve demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerini aldığı çalışmada, 3. sınıf ilkökul öğretmen adayı 3 öğretmen ile çalışmıştır. Yaptığı yarı yapılandırılmış görüşmelerde; demokratik vatandaşlığın hem uygulamalı olarak hem de ders olarak öğretiminde eksikliklerin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde yapılan literatür taramasında öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının incelendiği çalışmada (Elkatmış & Toptaş, 2015), orta değerde bir demokratik tutum sergileme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Öte yandan sanat etkinliklerinin demokratik tutum geliştirmede etkili olduğuna ilişkin çalışmalar da mevcuttur (Mercin, 2016). Yapılan başka bir çalışmada üniversite öğrencilerinin hak ve özgürlüklere ilişkin bilincin yerleştirilmesinde eğitimin önemli olduğu vurgulanmıştır (Dolmacı & Kuşat, 2015).

“Öğretmen” yeterliliğine sahip ancak demokrasiyi içselleştirememiş olan öğretmen adaylarının, sınıflarında “demokratik yaşam alanı” oluşturması beklenemez. Özellikle sınıf öğretmenlerinden, eğitimin ilk kademesinin belkemiğini oluşturduğu varsayılırsa, bu yönden eksikliklerinin farkında olması, okulda demokrasi kültürünün oluşumunda eksikliklerini gidererek, oluşuma katkı sağlaması beklenmektedir. Öğretmen adaylarının demokrasi anlayışlarını geliştirme ve demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimsemelerini sağlama konusunda yapılacak her araştırma, öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasına katkı sağlayacaktır (Sarı & Sadık, 2011: 69). Özellikle demokrasi algısına ilişkin farklı ülkelerde yapılan çalışmaların incelenmesinin, farklı ülkelerdeki demokrasi algısına ilişkin verilerin elde edilmesinin ve bunların ülkemizdeki algı ve uygulamalarla karşılaştırmalı bir şekilde sunulmasının oluşturulacak yol haritası için önemli katkılar sağlayacağı ön görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle bu araştırmanın soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Polonya’daki sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritaları nasıl şekillenmektedir?
2. Türkiye’deki sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritaları nasıl şekillenmektedir?
3. Her iki öğrenci grubunun zihin haritalarındaki benzerlikler nelerdir?
4. Her iki öğrenci grubunun zihin haritalarındaki farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algılarının belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma, olgubilim deseninde nitel bir çalışmadır. Olgubilim deseninde farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılmaktadır. Bu olgular, günlük yaşamda karşımıza deneyimler, olaylar, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çok farklı biçimlerde çıkabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2011).

Yıldırım ve Şimşek’e göre (2011), tümüyle yabancı olmadığımız ancak anlamakta zorlandığımız birtakım kavramlar, fenomenolojik çalışmalar için uygun zemini oluşturur. Nitekim “demokrasi” de bu kavramlardan biri olarak nitelendirilebilir. Demokrasinin toplumsal hayatın her alanında yer bulan önemli bir kavram olmasına karşın anlaşılması zor, soyut bir kavram olduğu yapılan çalışmalarla bilinmektedir (Sarı & Sadık, 2011). Bu sebeple çalışmada, fenomenolojik bir yaklaşım tercih edilmiş ve sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algıları, zihin haritalama tekniği kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada iki farklı katılımcı grubu ile çalışılmıştır. Söz konusu gruplardan ilkinin Polonya’nın Kazimierz Wielki Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü’nde

öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde gönüllülük ilkesi esas alınmıştır. Araştırma grubu öğrencileri 16'sı kız 2'si erkek olmak üzere toplamda 18 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci grubunu Türkiye’de Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü’nde öğrenim gören 18 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma grubu öğrencileri 15 kız 3 erkek olmak üzere toplamda 18 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada her iki grupta da son sınıf öğrencileriyle çalışılmıştır. Çalışma grubunun seçiminde Olasılıklı Olmayan Örneklem Yöntemlerinden (Non-Probability Sampling Methods) *Amaca Yönelik Örneklem (Purposive/Purposeful Sampling)* ve bu örneklem içerisinde yer alan *Kolay Ulaşılabilir Durum Örneklemesi* temel alınmıştır. Bu tür örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örneklem alır (Balcı, 2016, s. 104). Seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden “*Amaca Yönelik Örneklem*”, araştırma problemine ilişkin evrende yer alan durumlardan bilgi toplanarak, en uygun durumun seçilmesi ve bu yapılırken de konuya ilişkin bilgisi olan kişilerle işbirliğinin yapılması, ön bilgilerin toplanması ve çalışılacak örneğe karar verilmesi önem arz etmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmada Polonya’nın Kazimierz Wielki Üniversitesi ile çalışılmasında, Türkiye’den Erasmus programıyla yurt dışına giden öğrenciler tarafından seçilen ülke ve üniversiteler arasında yoğunlukla tercih edilmesi etkili olmuştur (URL 1).

Tablo 1. Araştırma Grubu Demografik Özellikleri

	Kız		Erkek	Toplam
	F	%	f	%
Türkiye	15	83,3	3	16,6
Polonya	16	88,8	2	11,1
Toplam	31	72,1	5	27,7

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak zihin haritaları kullanılmıştır. Zihin haritaları, “anahtar kelimelerin renkler, resimler ve simgelerle desteklendiği, fikirler ve kavramlar arasında bağlantılar kurarak, eski ve yeni bilgilerin özümsemesinde beyni bir bütün olarak kullanmayı amaçlayan, yaratıcılığın temel alındığı bir teknik” olarak tanımlanabilir (Kartal, 2011). Bu teknik, bilgiyi resimler ve simgeler aracılığıyla ortaya çıkardığından anlamayı kolaylaştırma, düşünceleri netleştirme, önceki öğrenmeleri ortaya çıkarma, yanlış öğrenilen bilgileri görme ve düzeltme noktasında öğretmenlere kolaylıklar sağlar (Balım, Aydın & Evrekli, 2006).

Zihin haritaları günlük hayatta, birçok alanda farklı amaçlarla kullanılabilir. Kullanım alanlarının genişliği, Matematik, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler gibi farklı disiplinlerde çalışma olanağı kazanmasını sağlamıştır. Sayfalar dolusu sözcükle ifade edilemeyen durum, olay ve olguların renkler, semboller ve simgeler aracılığıyla aktarımı, katılımcıları araştırma sürecinin sıkıcılığından kurtardığı gibi sağlıklı, sistematik ve güvenilir bilgi edinilmesini de kolaylaştırır. Ayrıca herhangi bir konuya ilişkin ana fikir ve yardımcı fikirleri, kavramları, kavramlar arası ilişkileri bir bütün halinde görebilme olanağı da sunar (Şeyihoğlu, Akbaş & Kartal, 2012). Soyut kavramların somutlaştırılmasında önemli bir teknik olarak değerlendirilen zihin haritalarının söz konusu araştırmada temel veri toplama aracı olarak kullanılmasının, “demokrasi” gibi soyut bir kavrama ilişkin düşüncelerin ortaya çıkarılmasında gerek katılımcılara gerekse araştırmacılara fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada zihin haritalarına ilişkin detaylı bilgi edinmek, sistematik ve karşılaştırılabilir bir anlayış kazanmak amacıyla, anlaşılabilen kısımlarda öğrencilerin fikirlerine başvurulmuş ve teyit alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler, iki farklı katılımcı grubundan elde edilmiştir. Uygulama öncesinde katılımcılara zihin haritalama tekniğini tanıtan bilgiler sunulmuştur. Tekniğin tanıtımında, Tony Buzan'ın çalışmaları ve kitapları (Buzan & Buzan, 1993; Buzan, 2008; Buzan, 2009) referans alınmıştır. Tanıtım sonrasında öğretmen adaylarından “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritaları hazırlamaları istenmiştir. Ortalama 40 dakika süren uygulama için gerekli ekipman (boya kalemleri, A4 ve A5 kağıtlar) araştırmacılar tarafından sağlanmıştır. Uygulama sonrasında öğretmen adaylarıyla, çizdikleri zihin haritalar üzerinde konuşmalar yapılmış, anlaşılmayan kısımlar sorulmuş ve bu şekilde haritalarında ifade etmek istedikleri tam olarak anlaşılma çalışarak teyit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Öğretmen adaylarından zihin haritaları ve görüşmeler aracılığıyla elde edilen veriler, Sosyal Bilgiler eğitimi alanında çalışan 3 öğretim elemanı tarafından analiz edilmiştir. Zihin haritalarının çözümlenmesinde, analiz birimi olarak anahtar sözcükler(kelimeler) esas alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle öğrencilerin çizdiği zihin haritalarındaki anahtar kelimelerin sınıflandırması yapılmıştır. Ana ve yan dallandırmalardaki anahtar kelimeler sıralanarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çerçevede dallandırmalardaki benzerliklerden kod ve temalar oluşturulmuştur. Yan dallandırmalar kod, ana dallandırmalar da tema olarak belirlenmiştir. Her kod ve temayı belirten öğrencilerin isimleri kod olarak ifade edilmiştir. Tabloların altına, kod ve tema olarak belirlenen ana ve yan dallandırmaların ifade edildiği simgeler tek tek belirtilmiştir. Bu simgeler ve öğrenci çizimleri ile eşleştirilen anahtar kelimeler tablonun altında detaylıca açıklanmıştır. Oluşturulan tablolar, zihin haritaları nitel yaklaşımlar ve Sosyal Bilgiler üzerine çalışmalar yürütmüş olan bir uzman tarafından tekrar incelenmiş, uzman görüşü alınmıştır. Bu inceleme sonucunda, araştırmacılar tarafından oluşturulan kod ve temalar üzerinde fikir alış veriş yapılarak değişikliklere gidilmiş, tablolar yeniden düzenlenmiş, daha önceden dört farklı tablo olarak sunulan kod ve temalar yeniden gözden geçirilerek iki tablo içerisinde sunulmuştur. Haritalarda yer verilen kelimeler, bağlamla ilgisi göz önünde bulundurularak kategorize edilmiş, kullanılma sıklıkları ifade edilmiştir.

BULGULAR

1. Polonya’da Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının “Demokrasi” Kavramına İlişkin Zihin Haritalarındaki Görüşleri

Araştırmada, sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 18 Polonyalı öğretmen adayıyla çalışılmıştır. Öğretmen adaylarına önce zihin haritaları çizdirilmiş, ardından çizdikleri zihin haritalarının içerik analizi yapılmıştır. Haritalar incelendiğinde ana kavram etrafında toplanan kelime grupları iki farklı tablo şeklinde belirtilmiştir. Bunlardan birincisi genel bağlamda demokrasinin ilkeleri ve unsurları içerisinde yer alanlar olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma yapılırken literatürde ifade edilen (Rousseau, 1987; Ball, 1989; Barry, 1990; Kozan, 2002: 25-34; Aydeniz, 2010: 16-21) demokrasi ilke ve unsurları dikkate alınmıştır. İkinci grup ise araştırmacılarla birlikte fikir birliği sağlanarak demokrasi kavramı ile ilişkili olan güncel kavramlardan oluşturulmuştur. Tablo 2’de birinci gruplamaya ilişkin, Tablo 3’te ise ikinci gruplamaya ilişkin veriler görülmektedir.

Tablo 2. Polonya’daki Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Demokrasi” Kavramına İlişkin Zihin Haritalarındaki Görüşlerin Analizi-1

Demokrasi	Kodlar	Tekrar Eden Öğrenciler
İlke	Özgürlük	2,3,4,6,7,8,9,10,12,14,13,17,18
	Seçim	2,4,5,6,7,8,10,13,14
	Kurallar/Anayasa	3, 6,14,18, 13
	Oy kullanmak	9,10,11,14
	Eşitlik	5,9,11,13
	Farklı Görüşler	6,7,8,11
	Çoğunluk	9,18

Unsur	Hak	3,18
	İnsanlar	1,3,4,7,8,14,15,16,18
	Ülke	1,3,6,8,13,16,18
	Sistem	6,7,8,14,16,18
	Politika	14,15,16,18
	Hükümet	1,5,11,18
	Tercih(Seçme	6,7,8,12
	Özgürlüğü)	
	Ulus	6,7,8,18
	Güç	9,13,14
	Egemenlik	6,7,8
	Çatışmalar	16,18
	Gelişme	15,18

Tablo 2’de de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının “demokrasi”ye ilişkin ifade ettikleri kavramlar demokrasi ilke ve unsurlarına göre sınıflandırılmıştır. Tablo incelendiğinde demokrasi ilkeleri ile ilişkilendirilen kavramların “özgürlük”, “seçim”, “kurallar/anayasa”, “oy kullanmak”, “eşitlik”, “farklı görüşler”, “çoğunluk” ve “hak” başlığı altında toplandığı görülmektedir. Bunlardan “özgürlük” kavramına ilişkin görüş belirten öğrenci sayısı 13’ür. Bu sayı tüm öğrencilerin % 72,2’sine tekabül etmektedir. Öğrencilerin yaptıkları zihin haritaları incelendiğinde “özgürlük” kavramının daha çok özgürlük heykeli, konuşmalarda ya da kelimelerde özgürlük, yaşam tarzında özgürlük, dini inançlar ve cinsiyet açısından özgürlük, seçme ve seçilmede özgürlük gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülmüştür. Öğretmen adaylarından “seçim” ilkesiyle ilişkilendirme yapanların sayısı ise 9’dur. Bu sayı tüm grubun %50’sine denk gelmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde “seçim” ilkesini daha çok sandık simgesi, seçimlerin özgürce yapılması ve seçim sandığı ile ilişkilendirmişlerdir. “Kurallar/Anayasa” ilkesiyle ilişkilendirme yapan öğretmen adayları ise 5 kişidir. Bu sayı %27,7’lik bir kısma denk gelmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde bu kodun daha çok hukuk kuralları ile ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının demokrasi unsurları ile ilişkilendirdikleri kavramlar “insanlar”, “ülke”, “sistem”, “politika”, “hükümet”, “tercih”, “ulus”, “güç”, “egemenlik”, “çatışmalar” ve “gelişme” kodları altında toplanmıştır. Bunlardan “insanlar” koduyla ilişkilendirme yapan öğrenci sayısı 9’dur. Bu sayı tüm öğrencilerin %50’sine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde “insanlar” kodu ile yapılan ilişkilendirmelerin daha çok özgür seçimler, özgür oy, mutlu ülkenin temeli, seçimin temeli ve özgür düşünce üzerinde olduğu görülmektedir. “Ülke” koduyla ilişkilendirme yapan öğrenci sayısı 7’dir. Bu sayı tüm öğrencilerin %38,8’ine denk gelmektedir. Zihin haritalarında “ülke” koduyla yapılan ilişkilendirmeler genelde iyi yaşam şartları, demokratik ülkeler (başta kendi ülkelerinin ismi Polonya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin ismi kullanılmış), iyi ekonomi ve mutlu insanlar şeklinde belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde “sistem” koduyla ilişkilendirme yapan öğretmen adayı sayısı 6’dır. Bu sayı tüm grubun %33,3’üne denk gelmektedir. “sistem” koduna ilişkin yapılan ilişkilendirmelerin daha çok demokrasinin bir politik sistem olduğundan ve diğer politik sistemlerden bahsedildiği görülmektedir (monarşi, komünizm, cumhuriyet vs). Öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler Şekil 1’de verilmiştir.

Öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin ifade ettikleri kavramlar arasında ilke ve unsurlar haricinde güncel kavram ve simgeler kullanılarak ifade edilen bazı kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlar Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3. Polonya’daki sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritalarındaki görüşlerin analizi-2

Demokrasi		Tekrar Eden Öğrenciler
Olumsuz	Başkan	2
	Fabrikalar	2
	Ordu	2
	Petrol kazıları	2

Nötr	Köken	3,67,8,12
	Yönetim şekli	14
	Tarih	2
	Kapitalizm	4
	Para	2
Olumlu	Savaşa Hayır	12
	Doğrudan	14
	Demokrasi	
	Temsili Demokrasi	14
	Sivil toplum	14
	İş	15
	Birlik	15
	Seyahat	17

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının zihin haritalarında ifade edilen güncel kavramların “olumlu”, “nötr” ve “olumsuz” kodları altında toplandığı görülmektedir. Bu kodlamada öğretmen adaylarının ilişkilendirme yaptığı simge ve çizimlerden “başkan”, “fabrikalar”, “ordu” ve “petrol kazıları” kavramları “olumsuz” kodu altında ifade edilmiştir. Bu kodları tekrar eden öğrenci sayısı eşit ve 1’er kişidir. Bu oran tüm öğretmen adayı sayısının %5,5’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının genel anlamda demokrasiyi “tarih”, “yönetim şekli”, “kapitalizm” ve “para” ile ilişkilendirdiği görülmüştür. Bu kodları tekrar eden öğrenci sayısı eşit ve 1’er kişidir. Bu oran tüm öğretmen adayı sayısının %5,5’ine tekabül etmektedir. Buna ek olarak öğretmen adaylarının demokrasinin kökenini Antik Yunan’a dayandırdıkları hatta “demos” ve “kratos” sözcüklerinin birleşiminden demokrasiyi ifade ettikleri görülmüştür. Demokrasiyi bu şekilde ifade eden öğretmen adayı 5 kişidir. Bu oran toplam öğretmen adayı sayısının %27,7’sine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının demokrasiyi ilişkilendirdikleri “olumlu” kavramlar “savaşa hayır”, “doğrudan demokrasi”, “temsili demokrasi”, “sivil toplum”, “iş”, “birlik”, “seyahat” kavramlarıdır. Bu kodları tekrar eden öğrenci sayısı eşit ve 1’er kişidir. Bu oran tüm öğretmen adayı sayısının %5,5’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Polonya’daki öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler

2. Türkiye’de Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının “Demokrasi” Kavramına İlişkin Zihin Haritalarındaki Görüşleri

Araştırmada, sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 18 Türk öğretmen adayıyla çalışılmıştır. Öğretmen adaylarına önce zihin haritaları çizdirilmiş, ardından çizdikleri zihin haritalarının içerik analizi yapılmıştır. Haritalar incelendiğinde ana kavram etrafında toplanan kelime grupları iki farklı tablo şeklinde belirtilmiştir. Bunlardan birincisi genel bağlamda demokrasinin ilkeleri ve unsurları içerisinde yer alanlar olarak gruplandırılmıştır. Bu grupta Tablo 2’deki gruplama kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. İkinci grupta ise araştırmacılarla birlikte fikir birliği sağlanarak demokrasi kavramı ile ilişkili olan güncel kavramlardan oluşturulmuştur. Tablo 4’de birinci gruptanmaya ilişkin, Tablo 5’te ise ikinci gruptanmaya ilişkin veriler görülmektedir.

Tablo 4. *Türkiye’deki Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Demokrasi” Kavramına İlişkin Zihin Haritalarındaki Görüşlerin Analizi-1*

Demokrasi		Tekrar Eden Öğrenciler
İlke	Özgürlük	1,3,4,5,6,7,9,11,13,14,15,16,17,18
	Eşitlik	1,2,3,4,8,9,10,12,13,15,16,17,18
	Seçim	1,2,11,12,13,16,18
	Adalet	3,5,9,16,17,18
	Hak	13,16
	Kadın Hakkı	8
	Eğitim Hakkı	8,16
	Oy	3,12,15,18
	Bağımsızlık	8,2,16
	Anayasa	12,14
Unsur	Çoğulculuk	17
	Vatandaş	14,18
	Halk	9,15
	Yönetim şekli	11,12
	Devlet	12,15
	Egemenlik	12
	Millet	18
	Meclis	12
	Vatan	9
	İnsan	18

Tablo 4’te de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının “demokrasi”ye ilişkin ifade ettikleri kavramlar demokrasi ilke ve unsurlarına göre sınıflandırılmıştır. Tablo 4 incelendiğinde demokrasi ilkeleri ile ilişkilendirilen kavramların “özgürlük”, “eşitlik”, “seçim”, “adalet”, “bağımsızlık”, “hak”, “oy”, “anayasa” ve “çoğulculuk” başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Bunlardan “özgürlük” kavramına ilişkin görüş belirten öğretmen adayı sayısı 14’ür. Bu sayı tüm grubun % 77,7’sine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının yaptıkları zihin haritaları incelendiğinde “özgürlük” kavramının daha çok kuş ve uçurtma gibi simgelerle ifade edildiği görülmektedir. Buna ek olarak “özgürlük” kavramı düşüncede, kararlarda, eğitimde, ibadette özgürlük olarak ifade edilmiş ve çoğu yerde anayasal güvence, mutluluk ve saygı kavramları ile ilişkilendirilmiştir. “eşitlik” koduyla ilişkilendirme yapan öğretmen adayı sayısı 13’tür. Bu sayı tüm grubun %72,2’sine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının “eşitlik” konusu ile ilgili yaptıkları ilişkilendirmelerde daha çok kişiler arası özgürlük, adalet, toplumda huzur, toplumda mutluluk, haklarda ve fırsatlarda eşitlik, kadın erkek arasındaki eşitlik kavramları üzerinde durdukları görülmüştür. Ayrıca ifadelerinde daha çok terazi simgesi, siyah ve beyaz simgeler ile adalet tanrıçası simgesini kullanmışlardır. “seçim” kavramı ile ilişkilendirme yapan öğretmen adayı sayısı 7’dir. Bu sayı tüm grubun %38,8’ine denk gelmektedir. Öğretmen adaylarının bu ilişkilendirmelerde belediye başkanı, cumhurbaşkanı, pusula, muhtar, partiler, bağımsızlık, özgürlük, seçilme hakkı gibi kavramlar üzerinde durdukları görülmüştür. Ayrıca öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde “eşitlik” kavramını daha çok “özgürlük” kavramı içerisinde kullandıkları, genel anlamda zihin haritalarında ana kavramlar etrafında yapılan dallandırılmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Bu dallandırmada “özgürlük” kavramının

sadece kuş simgesi ya da birer uçurtma simgesiyle ifade edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bununla birlikte temel kavram olan “demokrasi” kavramının ifade edilirken “özgürlük” ve “eşitlik” kavramlarıyla eş değer tutulduğu görülmektedir. Bu kavramlarda özellikle “özgürlük” kavramın daha çok siyah renklerle ifade edildiği görülmektedir. Kimi zihin haritalarında “özgürlük” kavramı ile “?” (soru işareti) simgesi de belirtilmiş ve bu kavramın yoksunluğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca eşitlik kavramının daha çok “kadın erkek eşitliği”, “hak ve fırsatlarda eşitlik”le eşleştirildiği görülmüştür. Bu eşitlemeler yapılırken daha çok “terazi” ve “=” (eşittir) simgesi kullanılmıştır. Öte yandan “seçim” kavramı çoğu zaman “oy” kavramının altında bir dal olarak ifade edilmiştir ve daha çok “sandık” ve “pusula” simgesi ile eşleştirilmiştir. Bununla birlikte “özgürlük” kavramının “seçim”in alt dalı olarak yer aldığı da görülmektedir. Ayrıca “demokrasi” kavramı ifade edilirken “çoğulculuk” ve “oy birliği” kavramlarının kullanıldığı, seçilme yaşının “18” olduğuna ilişkin simgelerin kullanıldığı görülmüştür. Öğrencilerin bu kavramlarla ilgili eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Türkiye’de seçilme yaşı 25 olarak belirlenmiştir. Özellikle öğretmen adaylarının “oy birliği” kavramını bir yöntemden ziyade bir demokrasi türü olarak ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca “çoğulculuk” yönteminin sadece farklılıkları ve çeşitliliği ifade ettiğine yönelik simgeler (çeşitli meyve ve sebzeler bir arada çizilmiş, patlıcan, domates, biber vs) çizildiği görülmüştür.

Öğretmen adaylarının demokrasi unsurları ile ilişkilendirdikleri kavramlar “vatandaş”, “halk”, “yönetim şekli”, “devlet”, “egemenlik”, “millet”, “meclis”, “vatan” ve “insan” kodları altında toplanmıştır. Bunlardan “vatandaş” koduyla ilişkilendirme yapan öğrenci sayısı 2’dir. Bu sayı tüm öğrencilerin %11,1’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde “vatandaş” kavramıyla yapılan ilişkilendirmelerin daha çok seçim yapan, tüketici, üretici, askerlik, oy, seçme seçilme, sosyal yardım, fabrika, görev, vergi, eğitim hakkı gibi kavramlarla yapıldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının “halk”, “yönetim şekli” ve “devlet” kodlarıyla ilişkilendirmeleri eşit sayıda ve 2’şer kişiden oluşmaktadır. Bu rakam tüm grubun %11,1’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adayları “halk” unsuruna ilişkin milli irade kavramıyla ilişkilendirme yaparken, “yönetim şekli” unsurunu insanlar kavramıyla ilişkilendirmiş; “devlet” unsurunu ise yasama, yürütme, yargı, yönetim, anayasa, irade, vatandaş eşitliği ve millet kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde “vatandaş” ve “halk” kavramını demokrasinin temel unsuru olarak ifade etmelerinde eksiklikleri olduğu görülmektedir. Nitekim 18 öğrenciden sadece 4 öğrenci bu kavramları demokrasinin içerisinde göstermiştir. Öte yandan yönetim şekli olarak “cumhuriyet” kavramının ön planda tutulduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler Şekil 2’de verilmiştir.

Öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin ifade ettikleri kavramlar arasında ilke ve unsurlar haricinde güncel kavram ve simgeler kullanılarak ifade edilen bazı kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlar Tablo 5’te belirtilmiştir.

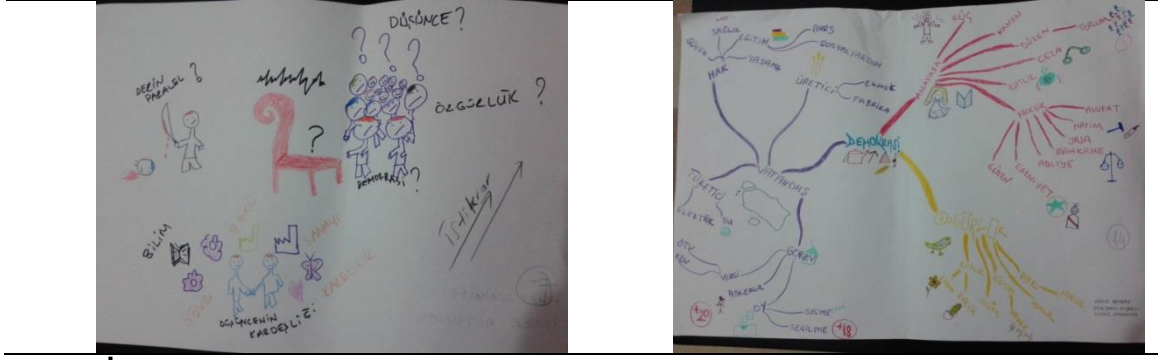
Tablo 5. Türkiye’deki sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritalarındaki görüşlerin analizi-2

Demokrasi		Tekrar	Eden
		Öğrenciler	
Olumsuz	Karabulut	6	
	İhanet	6	
	Ayakkabı kutusu	6	
	Hortumlama	6	
	Baskı	8	
	Hırsız	6	
Nötr	Atatürk	2,5,15	
	Boş küme	10	
	Cumhuriyet	3	
	Bayramı		
	TC	3	
	30 Mart	2	
	1923	2	

	Büyük balık-küçük balık	10
	=\$	10
	Das Kapital	10
	Sonsuzluk	3
	Çare	3
	Düşünce	3,16
	İktidar	12
Olumlu	Saygı	1,16,17
	Mutluluk	4,18
	Sevgi	5,7
	Hoşgörü	17,18
	Güven	1
	Aşk	8
	İstikrar	7
	Sanayi	7
	İş Gücü	7
	Kardeşlik	7
	Bilim	7
	Barış	5
	Empati	17
	Dayanışma	18

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının zihin haritalarında ifade edilen güncel kavramların “olumlu”, “nötr” ve “olumsuz” kodları altında toplandığı görülmektedir. Bu kodlamada öğretmen adaylarının ilişkilendirme yaptığı simge ve çizimlerden “karabulut”, “ihamet”, “ayakkabı kutusu” ve “hortumlama”, “baskı” ve “hırsız” kavramları “olumsuz” kodu altında ifade edilmiştir. Bu kodları tekrar eden öğrenci sayısı eşit ve 1’er kişidir. Bu oran tüm öğretmen adayı sayısının %5,5’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarından genel anlamda demokrasiyi “Atatürk” olarak ifade edenlerin sayısı 3’tür ki bu toplam öğrenci sayısının %16,6’sına tekabül etmektedir. “Boş küme”, “Cumhuriyet Bayramı”, “TC”, “1923”, “Büyük balık-küçük balık”, “\$”, “Das Kapital”, “Sonsuzluk”, “Çare”, “Düşünce”, “İktidar” kavramlarına ilişkin ilişkilendirme yapmış olan öğrencilerin sayısı ise eşit ve 1’er tanedir. Bu oran tüm öğretmen adayı sayısının %5,5’ine tekabül etmektedir. Öğretmen adaylarından “saygı” koduyla demokrasiye olumlu anlam yükleyen öğretmen adayı sayısı 3’tür. Bu sayı tüm öğretmen adaylarının %16,6’sına denk gelmektedir. “Mutluluk”, “sevgi”, “hoşgörü” kavramlarıyla olumlu ilişkilendirme yapan öğretmen adayı sayısı ise 2’dir. Bu oran tüm grubun %11,1’ine denk gelmektedir. “Güven”, “aşk”, “istikrar”, “sanayi”, “iş gücü”, “kardeşlik”, “bilim”, “barış”, “empati” ve “dayanışma” kavramlarıyla olumlu ilişkilendirme yapan öğretmen adayı sayısı eşit ve 1’er kişidir. Bu sayı tüm grubun %5,5’ine denk gelmektedir. Öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler Şekil 2’de verilmiştir.

ŞEKİL 2. Türkiye’deki öğretmen adaylarının zihin haritalarından örnekler

3. Türkiye ve Polonya’daki Öğrenci Grubunun “Demokrasi” Kavramına ilişkin Zihin Haritalarındaki Benzerlikler

Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde Türkiye ve Polonya’daki sınıf öğretmeni adaylarının demokrasi kavramı ilkelerine ilişkin görüşlerindeki en temel benzerliğin “özgürlük” kavramında olduğu görülmektedir. He iki grup da özgürlük kavramını çoğunluk, anayasa kurallar, seçim, oy gibi kavramlarla ifade ederek ilişkilendirme yapmışlardır. Ayrıca öğretmen adaylarının haritaları incelendiğinde her iki grubun da demokrasi unsurlarına ilişkin “vatandaş/insanlar” kavramını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Nitekim bu kavramları seçim yapan, tüketici, üretici, vb kavramlarla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Polonya ve Türkiye’deki öğretmen adaylarının demokrasi kavramını para ile ilişkilendiren çeşitli simgeler ve kavramlar kullandıkları görülmektedir (Das Kapital, \$ simgesi gibi). Bununla birlikte demokrasi ile ilgili olumlu kavramlara ilişkin öğretmen adaylarının zihin haritalarında daha çok savaş karşıtı simge ve kavramların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

4. Türkiye ve Polonya’daki Öğrenci Grubunun “Demokrasi” Kavramına ilişkin Zihin Haritalarındaki Farklılıklar

Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde Türkiye’deki öğretmen adaylarının demokrasi ilkelerinden “Eşitlik” ilkesini ön plana çıkarırken; Polonya’daki öğretmen adaylarının “Anayasa/Kurallar” ilkesini ön plana çıkardığı görülmüştür. Bunun yanında genel olarak Türk öğretmen adaylarının demokrasi kavramını daha çok Cumhuriyet ve Atatürk ile ilişkilendirdikleri görülürken, Polonyalı öğretmen adaylarının daha çok demokrasi kavramının kökenine indikleri (demos, kratos; Antik Yunan vs) görülmüştür. Ayrıca Polonyalı öğretmen adaylarının demokrasiyi tanımlarken başta Polonya olmak üzere daha çok Avrupa ülkelerinin isimlerini yazdıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Polonyalı öğretmen adaylarının zihin haritaları incelendiğinde daha çok dallandırma yaptıkları, düşüncelerini ifade ederken daha fazla fikirle ilişkilendirme yaptıkları görülmüştür. Türkiye’deki öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin yaptıkları zihin haritaları ise daha çok tek kavramla sınırlandırılmış, kavramların alt dallarında farklı ilişkilendirmelerin çok nadir yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte Polonyalı öğretmen adayları demokrasi kavramına ilişkin daha ayrıntılı bir sınıflandırma yaparken (temsili demokrasi, doğrudan demokrasi, seçim, halk, özgürlük, eşitlik vs), Türk öğretmen adayları kavrama ilişkin sınıflandırmalarını belli kavramlar çerçevesinde sınıflayarak, daha çok medya ve güncel basında yer alan kavramlar üzerinden genel değerlendirmelerde bulunmuşlardır (seçim, eşitlik, özgürlük, saygı, güven, hırsızlık, ayakkabı kutusu vs).

TARTIŞMA ve SONUÇ

“Karşılaştırmalı eğitim çalışması” olarak nitelendirilen bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algılarını tespit etmektir. Türkiye ve Polonya’dan 36 sınıf öğretmeni adayının katıldığı araştırmanın verileri, zihin haritaları aracılığıyla elde edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1-Polonyalı öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algıları, “demokrasi ilkeleri”, “demokrasi unsurları” ve “demokrasiye ilişkin güncel kavramlar” olmak üzere 3 grupta

sınıflandırılmıştır. “Özgürlük, seçim, kurallar, oy kullanmak, eşitlik, farklı görüşler, çoğunluk ve hak” kavramları, “demokrasi ilkeleri” kapsamında değerlendirilmiştir. “İnsanlar, ülke, sistem, politika, hükümet, tercih, ulus, güç, egemenlik, çatışma ve gelişme” kavramları ise “demokrasi unsurları” bağlamında ele alınmıştır.

Zihin haritalarında “demokrasi ilke ve unsurları” kapsamında değerlendirilemeyen birtakım yanıtlar da mevcuttur. Bu yanıtlar, “demokrasiye ilişkin güncel kavramlar” olarak nitelendirilmiş ve kendi içinde “olumlu, olumsuz ve genel” olarak 3 alt kategoride sınıflandırılmıştır. “Olumlu” olarak düşünülen kavramlar, “iş, birlik, seyahat, savaşa hayır, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi” gibi kavramlardır. “Olumsuz” olarak düşünülen kavramlar ise “fabrikalar, petrol kazıları, ordu ve başkan”dır. “Başkan” kavramının olumsuz olarak nitelendirilmesinin sebebi, öğretmen adaylarının başkanı savaşa ilişkilendirip siyah, kötü ve üzerini karalayarak resmetmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. “Genel” başlığı altında ele alınan kavramlar ise “köken(Antik Yunan), yönetim şekli, tarih, kapitalizm ve para”dır. Polonyalı öğretmen adaylarının demokrasiye yönelik görüşlerini daha çok ilke ve unsur başlıkları altında değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durumun özellikle Polonya’daki öğretmen adaylarının, demokrasiye ilişkin deneyimlerinin daha üst düzeyde olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

2- Türk öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algıları, Polonya örnekleminde oluşturulan kategoriler referans alınarak sınıflandırılmıştır. “Demokrasi ilkeleri” başlığında ele alınan kavramlar, “özgürlük, eşitlik, seçim, adalet, hak, oy, bağımsızlık, anayasa ve çoğulculuk” iken, “demokrasi unsurları” başlığında ele alınanlar, “vatandaş, halk, yönetim şekli, devlet, egemenlik, millet, meclis, vatan ve insan”dır. Güncel kavramlar başlığı altında değerlendirilen yanıtlar ise, Polonya örnekleminde benzer şekilde 3 ayrı kategoride gruplandırılmıştır. “Olumlu” olarak nitelendirilen kavramlar, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, kardeşlik, mutluluk gibi birey ve toplum hayatını olumlu yönde etkileyen birtakım tutum ve değerleri içermektedir. “Olumsuz” olarak nitelendirilenler ise, ayakkabı kutusu, hırsız, ihanet gibi Türkiye gündemini meşgul eden konuları içermekte ve olumsuz renk ve simgelerle ifade edilmektedir. Öte yandan bulgular incelendiğinde Polonyalı öğretmen adayları demokrasiye ilişkin “çoğunluk” kavramını ön plana çıkarırken Türk öğretmen adayları “çoğulculuk” kavramı üzerinde durmuşlardır. Bu iki kavram temelde aynı gibi görünse de iki farklı demokrasi anlayışını temsil etmektedir. “Çoğunlukçu demokrasi” anlayışı, çoğunluğun iradesiyle ortaya çıkan, toplumun ortak iyiliğine yönelen, milli irade veya genel irade teorisinin ortaya koyduğu bir demokrasi anlayışı olarak tanımlanırken; “çoğulcu demokrasi” anlayışında parlamentonun ve parlamentodaki çoğunluğun üstünlüğü kabul edilebilir; ancak azınlıkta kalan kesimin hakları da son derece önemlidir (Yavuz, 2009: 288-292). Bu algının oluşmasındaki en büyük etkenin her iki ülkedeki siyasi yaşamın farklılığından ileri geldiği söylenebilir. Nitekim Polonya, Avrupa’da ilk, dünyada ise ikinci yazılı anayasaya (1791) sahip olan devlettir (Çınar, 2004: 301). Türkiye’de ise siyasi olarak değişimin Tanzimat’la başladığı, sonrasında ise ilk anayasal düzenlemenin 1876’da Kanuni Esasi ile gerçekleştirildiği bilinmektedir (Shaw & Shaw, 1983; Armaoğlu, 1997; Özerkmen, 2003; Erdoğan, 2003). Dolayısıyla iki ülkenin siyasi yaşamdaki farklılığının böyle bir sonuca sebep olduğu söylenebilir.

3-Türkiye örnekleminde yer alan öğretmen adayları, demokrasi kavramını özgürlük ve eşitlik kavramlarıyla eş değer tutmuş(Sadık & Sarı, 2011; Güzel Yüce & Demir, 2011; Gömleksiz, Kan & Öner, 2012) ve özellikle “özgürlük” kavramını koyu ya da siyah renkle temsil etmişlerdir. Hatta kimi öğrenciler özgürlük kavramının yanına soru işareti koyarak olumsuz anlayışlara sahip olduklarını belirtmeye çalışmışlardır. Literatürde “her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” (www.tdk.gov.tr) olarak adlandırılan özgürlüğün demokrasinin gelişip yerleşmesi için gerekli bir ön koşul olduğu söylenebilir (Nayır & Akar, 2009; Samancı & Yıldırım, 2015; Mercin, 2016). Bu sebeple öğretmen adaylarının özgürlük kavramına ilişkin geliştirdikleri olumsuz anlayışların, algıların demokrasi anlayışlarını etkileyebileceği savunulabilir. Anayasada “demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti” olarak ifade edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yönetimin, özellikle 1950’li yıllardan sonra darbe ya da muhtıralarla birkaç kez askere devredildiği bilinmektedir. Kimi araştırmacılar, darbenin bazen demokrasi getirebileceğini savunsa da, araştırmacıların büyük çoğunluğu her on yılda bir gerçekleşen darbelerin, demokratik anlayışların oluşması ve yerleşmesi, demokratik bireylerin yetişmesi açısından ülkemizi geriye götürdüğü kanaatinde (Çam, 2010). Gerekliliği

tartışılacaktır. Bilinen bir şey var ki o da insan psikolojisi açısından değerlendirildiğinde, yaşananların döneme tanıklık edenlerin psikolojisini olumsuz olarak etkilediği yönündedir. Bu sebeple öğretmen adaylarındaki olumsuz anlayışların bir sebebinin de “aile” kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Çünkü çocuk, demokratikleşme anlamındaki ilk anlayışları aile ortamında edinir, demokratik tutum ve davranışların ayırımına aile ortamında varır. Bu sebeple, ebeveynlerin düşüncelerinin, tutum ve davranışlarının, çocuklarına sundukları fikri ortamın, çocukta “demokrasi” fikrinin filizlenmesi ve gelişmesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Nitekim literatürde bu düşünceyi destekleyen bulgular da mevcuttur (Sarı & Sadık, 2011).

Ayrıca son zamanlarda yaşanan ve medyaya yansıyan birtakım olumsuz olayların da bu algının oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Öyle ki zihin haritalarında yer verilen ayakkabı kutuları, baskı, hortumlama gibi kavramların bu duruma örnek teşkil ettiği söylenebilir. Öğretmen adaylarının, zihin haritalarında medyayı takip ettiklerini ve toplumsal duyarlılıklara sahip olduklarını gösteren simgeler, kavramlar, renkler kullanmaları, ülkelerin ve toplumların geleceği açısından olumlu olarak nitelendirilebilir. Bugün “aday” kabul edilen bu öğrenciler, yarın geleceğin en önemli mimarları haline dönüşecektir. Bu sebeple, öğretmen adaylarının hakkını savunabilen, toplumsal sorunlara duyarlı, eleştirel bakış açısına sahip, medya okuryazarı bireyler olarak yetiştirilmeleri gereklidir. Dolayısıyla öğretmen yetiştiren fakültelerde eleştirel okuma, yazma becerileri kazandıracak medya okuryazarlığı, vatandaşlık ve demokrasi gibi birtakım derslere yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4-Öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritaları, “benzerlikler” açısından değerlendirildiğinde, “özgürlük, seçim, hak, adalet, eşitlik ve çoğunluk” kavramlarını ortak olarak kullandıkları görülür. Ayrıca her iki ülkenin öğretmen adayları çizimlerinde özellikle “düşünce, dini inançlarda, eğitimde” özgürlük konularına vurgu yapmışlardır.

5-Öğretmen adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin zihin haritaları, “farklılıklar” açısından değerlendirildiğinde, her iki grubun tanımlamalarında önemli farklılıkların olduğu söylenebilir. Polonyalı öğretmen adayları “demokrasi” kavramının kökenini Antik Yunan’a dayandırıp somut örneklemeler yapabilirken, Türk öğretmen adaylarının zihin haritalarında kavramın kökenine ilişkin bir ifadenin bulunmaması bunun bir örneğidir. Türk öğretmen adayları, demokrasi kavramını daha çok kendi ülkelerinden örnekler ve olaylarla ilişkilendirerek ele almışlardır. Nitekim zihin haritalarında kullanılan ihanet, karabulut, ayakkabı kutusu gibi kavramlar da bu durumun güzel bir örneğidir. Ayrıca Polonya ve Türkiye’nin demokrasi süreci incelendiğinde her iki ülkedeki farklılığın, bu tanımlamada etkili olduğu savunulabilir. Nitekim 1990’dan sonra demokrasiye geçen Polonya’nın puanının Türkiye’den daha yüksek olması, bir ülkede demokrasinin yerleşmesinin zaman sürecinden ziyade, demokratik kavramların ülkede yerleşmesine ve demokrasinin güvencesi olan kurumların etkin çalışmasına bağlı olduğunu göstermektedir (Erdal & Çolakoğlu, 2007: 77). Bu açıdan bakıldığında Polonya’daki öğretmen adaylarının Türk öğretmen adaylarına göre demokrasiyi yaşayarak benimsedikleri savunulabilir.

6-Polonyalı öğretmen adayları, zihin haritalarında doğrudan demokrasi, temsili demokrasi gibi Türk öğretmen adaylarının ele almadığı birtakım kavramlara da yer vermişlerdir. Öğretmen adayları arasındaki bu farklılık, ülkelerin vatandaşlık eğitimi kapsamında gerçekleştirdikleri uygulamaların farklı oluşundan kaynaklanabilir. Avrupa Birliği üyesi olan Polonya’da diğer AB ülkelerinde olduğu gibi vatandaşlık eğitimi, öğrencilerin politik okuryazarlık, eleştirel düşünme becerileri ve aktif katılımçılık düzeylerini geliştirmek gibi 3 temel amaca hizmet eder (Uğurlu, 2011). Bu amaçları yerine getirmede eğitim programları ve bu programların uygulayıcısı olan okullar önemli görevler üstlenir. Polonya’da vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ilköğretimde, farklı dersler ve eğitim programları içerisine entegre edilerek sunulurken ortaöğretimde bağımsız bir ders olarak okutulmaktadır. İlköğretimde bağımsız bir ders olarak yer almamasına karşın okullarda, demokratik anlayışın ve demokrasi fikrinin geliştirilmesine yönelik çeşitli etkinliklerin gerçekleştirildiği söylenebilir. Okul meclisleri, sınıf, okul ve ülke düzeyinde seçilen öğrenci temsilcileri de bu uygulamaların birer örneğini teşkil etmektedir. Ayrıca ortaöğretim düzeyinde kurulan öğrenci dernekleri de demokrasi anlayışının içselleştirilmesinde yararlanılan önemli yapılanmalar arasındadır. Öğrencilerin demokratik anlayış ve uygulamaları içselleştirip yaşam tarzı haline getirebilmesinde, somut yaşantılar kazanması oldukça önemlidir. Bu sebeple mevcut uygulamaların demokrasi kavramının anlaşılıp benimsenmesi noktasında önemli olduğu

söylenbilir. Ülkemizde ise vatandaşlık eğitimi, ilkokulda Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler gibi birtakım dersler içerisinde entegre edilerek ortaokulda ise bağımsız bir ders olarak öğrencilere sunulur. Bu noktada her iki ülke uygulamalarının benzer olduğu söylenebilir. Ancak eğitim sistemimizde okul meclisleri, okul temsilciliği gibi birtakım uygulamaların geçmişi oldukça yakındır. Bu uygulamaların Avrupa Birliği'ne girme teşebbüslerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir(Yılmaz ve Yıldırım, 2009). Nitekim 2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya koyulan "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi" de bu duruma ilişkin güzel bir örnek olarak nitelendirilebilir. Ancak uygulamaya koyulan projenin arzu edilen başarıyı yakalayamadığı da bilinen bir gerçektir. Yılmaz ve Yıldırım(2009) bu durumu, 1)öğretmen ve yöneticilerin projeye gereken ilgiyi göstermemiş olmaları, 2)proje hakkında yeterli bilgilendirmelerin yapılmayışı, 3) projenin yeterli alt yapı hazırlıkları yapılmadan ve ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile eğitim düzeyleri dikkate alınmadan ortaya koyulmuş olması gibi birtakım sebeplere bağlamaktadırlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde her iki ülke uygulamaları benzerlik gösteriyor olsa da verilen eğitimin etkililik düzeyinin her iki ülke katılımcıları arasında farklılıklar yarattığı söylenebilir. Ayrıca ileri sürülen ve uygulamaya koyulan projenin Türk kültürüne uygunluğu da tartışılması gereken bir diğer konudur. Bu sebeple öğrencilere demokratik tutum ve davranışlar kazandırmaya çalışırken kültürel öğeleri ve yaşantıyı temel alan bir anlayış hayata geçirilmeli ve eğitim ortamı etkinlik ve somut çalışmalarla güçlendirilmelidir.

7-Öte yandan Polonyalı öğretmen adaylarının "demokrasi" denildiğinde sadece Avrupa ülkelerinden bahsetmiş olmaları da oldukça dikkat çekicidir. Bu durumun, Polonya'daki öğretmen adaylarının Avrupa dışındaki ülkeler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları ve Polonya eğitim sisteminin Avrupa halklarına karşı pozitif ayrımcılık gözetken bir anlayışla şekillenmiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunabilir:

- 1- Demokrasiye ilişkin deneyimlerde Polonyalı öğretmen adaylarının zihin haritalarında olan zenginliğin Türk öğretmen adaylarında görülmemesi bulgusuna dayanarak, özellikle eğitim fakülteleri ve sınıf eğitimi alanında öğrenim gören öğretmen adaylarının demokrasiye yönelik deneyimlerini zenginleştirecek proje çalışmaları, kültürel faaliyetler ve farklı ülkelerle işbirliğinde uluslararası çalışmalar düzenlenebilir.
- 2- Öğretmen adaylarının özgürlük kavramına ilişkin geliştirdikleri olumsuz anlayışların, algıların demokrasi anlayışlarını etkileyebileceği bulgusundan hareketle, geliştirilecek eğitim programları ve eğitim etkinliklerinde öğretmen adaylarının söz sahibi olabileceği, bireyi programlamaya dâhil edebilecek yeni yaklaşımlar geliştirilebilir.
- 3- Öğretmen adaylarındaki olumsuz anlayışların bir sebebinin de "aile" kaynaklı olabileceği bulgusundan hareketle aileleri demokrasi eğitimi konusunda bilinçlendirecek çalışmalar üretilebilir.
- 4- Öğretmen adaylarının zihin haritalarında medyada yer alan haber ve görsellerden simgelerin bulunması sonucundan hareketle öğretmen adaylarının hakkını savunabilen, toplumsal sorunlara duyarlı, eleştirel bakış açısına sahip, medya okuryazarı bireyler olarak yetiştirilmeleri gerekli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla öğretmen yetiştiren fakültelerde eleştirel okuma, yazma becerileri kazandıracak medya okuryazarlığı, vatandaşlık ve demokrasi gibi birtakım derslere yer verilmesi önerilebilir. Demokrasi eğitiminde teoriden ziyade pratiğe önem veren bir anlayış için gereken eğitim programları ve yaklaşımlarının işe koşulması önerilebilir.
- 5- "Çoğunlukçu demokrasi" ve "çoğulcu demokrasi" kavramları başta olmak üzere demokrasiye ilişkin kavramlar ve yönetimle ilgili Türk öğretmen adaylarının kavram karmaşalarının olduğu bulgusundan hareketle eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının yönetim, idare ve hukuksal haklar konusunda uygulamalı eğitimler alması önerilebilir. Bu kapsamda hukuk fakülteleri ile iş birliği yapılabilir.
- 6- Benzer çalışmalar farklı üniversite ve farklı programlarda öğrenim gören öğrenciler ile yürütülebilir. Hatta bu kapsamda farklı ülkelerle de çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, U. & Özdemir, M. (2009). Öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: eğitim bilimleri fakültesi örneği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42(2), 183-198.
- Armaoğlu, F. (1997). 19.yy siyasi tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydeniz, D. (2009). İlköğretim 4. 5. Sınıf sosyal bilgiler dersinin insan hakları ve demokrasi eğitimindeki işlevselliği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi.
- Ball, A. R. (1989). Modern politics and government. London: Macmillan Education LTD. ISBN 0-333-46413-3.
- Balcı, A. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Balım, A. G., Aydın, G. & Evrekli, E. (2006). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritaları ve kavram haritaları kullanmanın önemi. Paper presented in VI. International Educational Technologies Conference, Famagusta, Turkish Republic of Northern Cyprus, April 19 to 21, 2006.
- Barry, N. P. (1990). An introduction to modern political theory. London: Macmillan Education LTD. ISBN 0-333-49796-1.
- Buzan, T. & Buzan, B. (1993). The mind map book. London: BBC Books.
- Buzan, T. (2008). Zihinsel potansiyelinizi kullanmak için yeni öğrenme teknikleri: Aklınızı kullan (E Lakşe, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Buzan, T. (2009). Akıl haritaları: Yaratıcılığınızı harekete geçirin ve hayatınızı dönüştürün. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çankaya, D. & Seçkin, O. (2004). Demokratik değerlerin benimsenmesi açısından öğretmen ve öğretmen adaylarının görüş ve tutumları. Paper presented in Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu, Çanakkale, Turkey, May 20 to 21, 461- 466.
- Çınar, T. (2004). Polonya. In NE Keskin (Ed.). Kamu yönetimi ve ülke incelemeleri. Ankara: AÜ SBF KAYAUM Yayınları, 264-294.
- Dewey, J. (1915). Demokrasi ve eğitim. Translated by Salih Otaran. İstanbul: Başarı-Kültür Yayınları.
- Doğan, İ. (2002). Vatandaşlık demokrasi ve insan hakları. Ankara: PegemA.
- Dolmacı, N. & Kuşat, N. (2015). Üniversite gençliğinin vatandaşlık hak ve sorumluluklarına ilişkin bilinç ve farkındalıkları üzerine bir araştırma: ısparta meslek yüksekokulu örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 65, 161-179.
- Güzel Yüce, S. & Demir, Ö. (2011). Polis adaylarının “demokrasi” kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. Polis Bilimleri Dergisi, 13(2), 147-178.
- Elkatmış, M. & Toptaş, V. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının demokratik tutumlarının incelenmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (1), 128-144.
- Erdal, L. & Çolakoğlu, S. (2007). Siyasi kriterler açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin değerlendirilmesi. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2(2), 69-97.
- Erdoğan, M. (2003). Türkiye’de anayasalar ve siyaset. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gömleksiz, N., Kan, A.Ü. & Öner, Ü. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bir değer olarak demokrasi kavramına ilişkin metaforik algıları. Değerler Eğitimi Dergisi, 10(24), 79-100.
- Karakütük, K. (2001). Demokratik laik eğitim. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kartal, A. (2011). Zihin haritalama tekniğinin sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısı, tutumu ve kalıcılığına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Rize, Rize Üniversitesi.
- Khane, D. & Lieres, B. V. (2011). Teaching and learning democracy: collaborative development of courses on citizenship. IDS Practice Papers, 7, 1-51.

- Kılıç, D. (2010). Changes in democratic attitudes of trainee teachers over time. *Social Behavior and Personality*, 38(9), 1211-1218.
- Kisby, B. & Sloam, J. (2011). Citizenship, democracy and education in the UK: towards a common framework for citizenship lessons in the four home nations. *Parliamentary Affairs*, 65, 68-89.
- Kontaş, H. (2009). Demokrasi eğitiminde aile ve okulun önemi. Paper presented in I. Uluslararası Avrupa Birliği Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Symposium, Uşak, Turkey, May 28 to 30.
- Kozan, M. (2002). Türkiye'nin merkezîyetçi yapısının siyasal demokrasi üzerindeki olumsuz etkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Mercin, L. (2016). Sanat/grafik tasarım etkinliklerinin demokrasi ve insan hakları eğitimine katkısının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (57), 372-379.
- Nayır, F. & Akar, F. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerine göre özgürlük kavramı ve özgürlüğün ilişkilendirildiği davranışlar. Paper Presented in I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, Uşak, Turkey, May 28 to 30, 216-223.
- Ottekin Demirbolat, A. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 5(2), 224-240.
- Özerkmen, N. (2003). Geçmişten günümüze Türkiye'de anayasa ve yasalarda sendikal hakların düzenlenmesi ve getirilen kısıtlamalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(1), 239-257.
- Ritter, J.K. (2013). Preservice elementary teacher views on the relationship between diversity and democracy. *Social Studies Research and Practice*, 8(3), 42-59.
- Rousseau, J.J. (1987). The social contract of principles of political right & discourse on political economy. USA, New York: Harper & Row Publishers. ISBN 0-06-080719-9.
- Sadık, F. & Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1 (1), 48-62.
- Samancı, O. & Yıldırım, G. (2015). Sınıf öğretmenleri adaylarına göre öğretim elemanlarının demokratik ve demokratik olmayan tutum ve davranışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 115-128.
- Sarı, M. & Sadık, F. (2011). Öğretmen adaylarının demokrasi algıları. Paper presented at the I. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Congress, Eskişehir, Turkey, October 5 to 8.
- Shaw, J.S. & Shaw, E.K. (1983). Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye (Cilt II). İstanbul: E Yayınları.
- Şeyihoğlu, A., Akbaş, Y. & Kartal, A. (2012). Uygulama Örnekleri İle Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Zihin Haritaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Topkaya, E.Z. & Yavuz, A. (2011). Democratic values and teacher self-efficacy perceptions: a case of pre-service english language teachers in Turkey. *Australian Journal of Teacher Education*, 36 (8), 31-49.
- Uğurlu, C.T. (2011). Avrupa Birliği Ülkeleri'nde ve Türkiye'de vatandaşlık eğitimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37), 153-169.
- URL 1. <http://www.londragazete.com/2014/07/25/turk-ogrenciler-en-cok-polonyayi-tercih-ediyor/> 12.10.2014 tarihinde erişilmiştir.
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu demokrasi anlayışı ve insan hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), 283-302.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. & Yıldırım, G. (2009). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin uygulanmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(29), 187-207.
- Yıldırım, S.G., Yürüdü, E. & Yazıcı, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'de yaşanan askeri darbelere ilişkin algıları üzerine bir inceleme. *Humanitas- International Journal of Social Sciences*, 4, 259-278.